

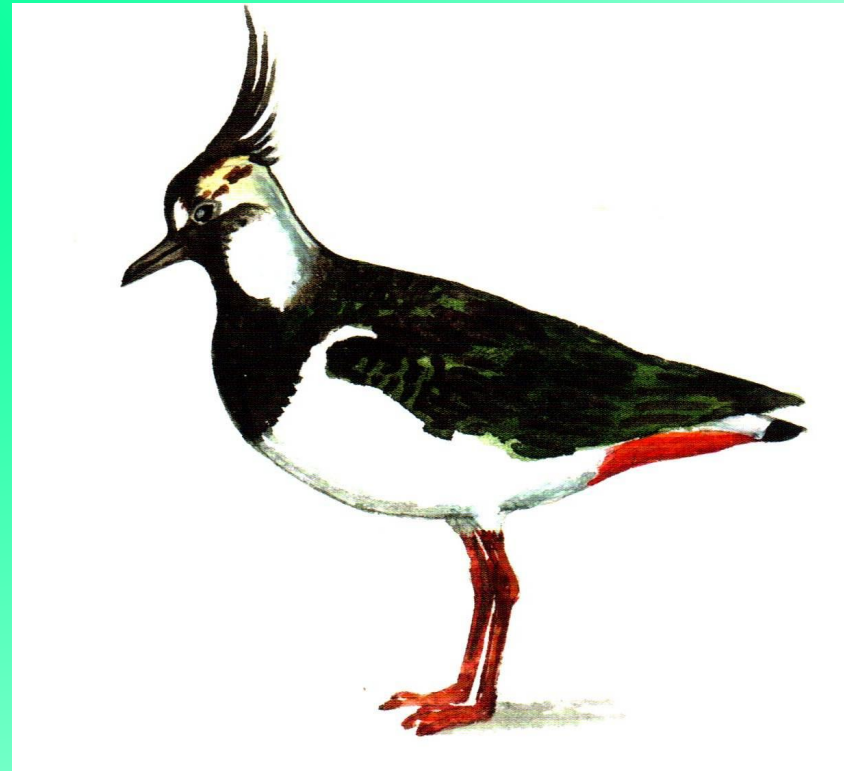
Чыыбыс – 2010 сыл кетере

Толордо: Артём Иванов.

Дьокуускай куорат 17 №-
дээх оскуолатын 3 кылаабын
уерэнээччитэ.

Салайааччы:

Иванова С.Р.

Сыалым:

- 1. «Сыл кетере» диэн аат суолтатын быһаарыы.**
- 2. Тоҕо чыыбыһы 2010 сыл кетерунэн талбыттарын уерэтии.**
- 3. Чыыбыс туһунан матырыйаал хомуйан тумуу:**
 - тас керунэ,**
 - олоҕо – дьаһаһа,**
 - абылыга,**
 - элбээбинэ.**
- 4. Саха сиригэр олохсуйуутун чинчийии.**
- 5. Тумук.**

Арассыыйа көтөрү араҥаччылыыр түмсүүтэ 1996 сылтан ыла «Сыл көтөрө» диэн анал аахсыйаны ыытар. Ол курдук, ити кэмтэн ыла хас сылын ахсын биһиги дойдубутугар киэнник тарбаммыт уонна киһи көрүүтүгэр-истиитигэр наадый-ар биир көтөргө «Сыл көтөрө» диэн үрдүк аат инэриллэр.

Геннадий БЕЧЕРЯКОВ.

Маннай мунньахха хас да кандидаттары ааттыллар, онтон куоластаан талаллар.

Талыллыбыт кетер сыл устата экологтар болҕомтолоругар сылдьар:

Семинардар
Ытыгыллар

Харыстыыр
Үлэлэр
Буолаллар

Кинигэлэр,
плакаттар,
тахсаллар

1996

кииллэни - коростель

1997

**куерэгэй-
полевой жаворонок**

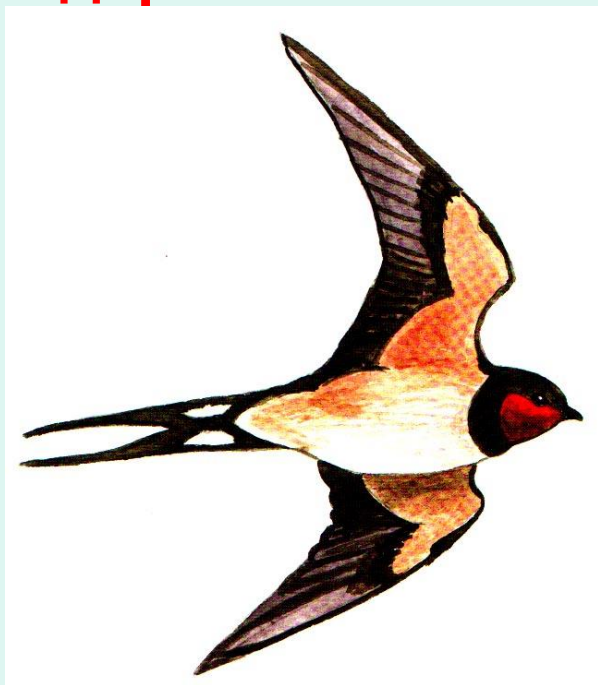
1998

**туруйа-серый
журавль**

1999

**Дэриэбинэ
хараначчыта-
деревенская ласточка**

2000

**улахан чычып-чаап
– большая синица**

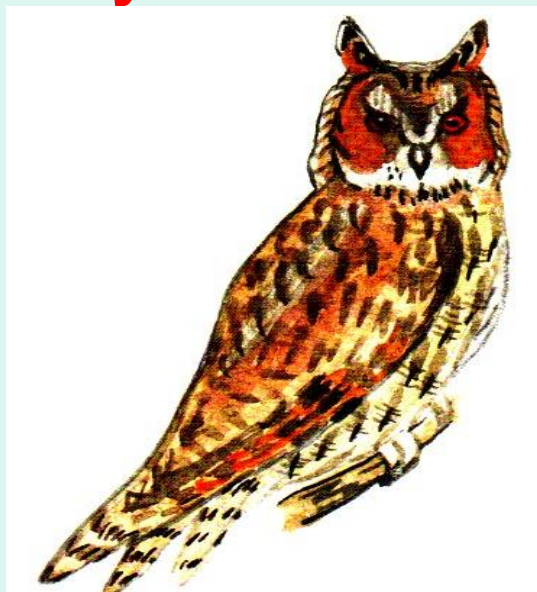

**2001
скворец**

2002

**Кулгаахтаах мэкчиргэ-
ушастая сова**

2003 Дьизэрэн- кроншнеп

2004

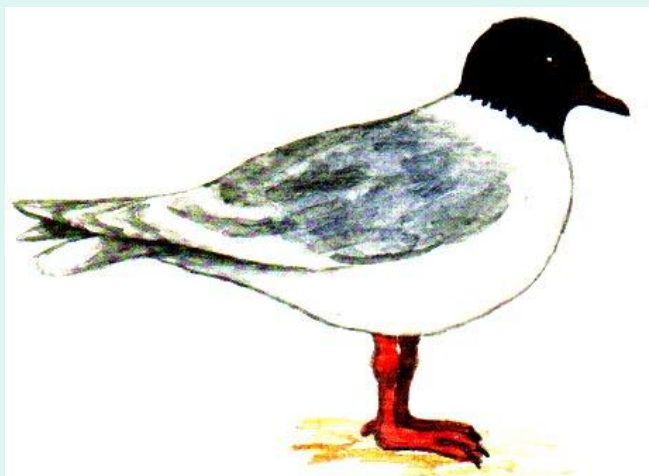
эьир-аист

2005
хаххан-сова

2006
хопто-чайка

2007
балыксыт
чыычаах
-зимородок

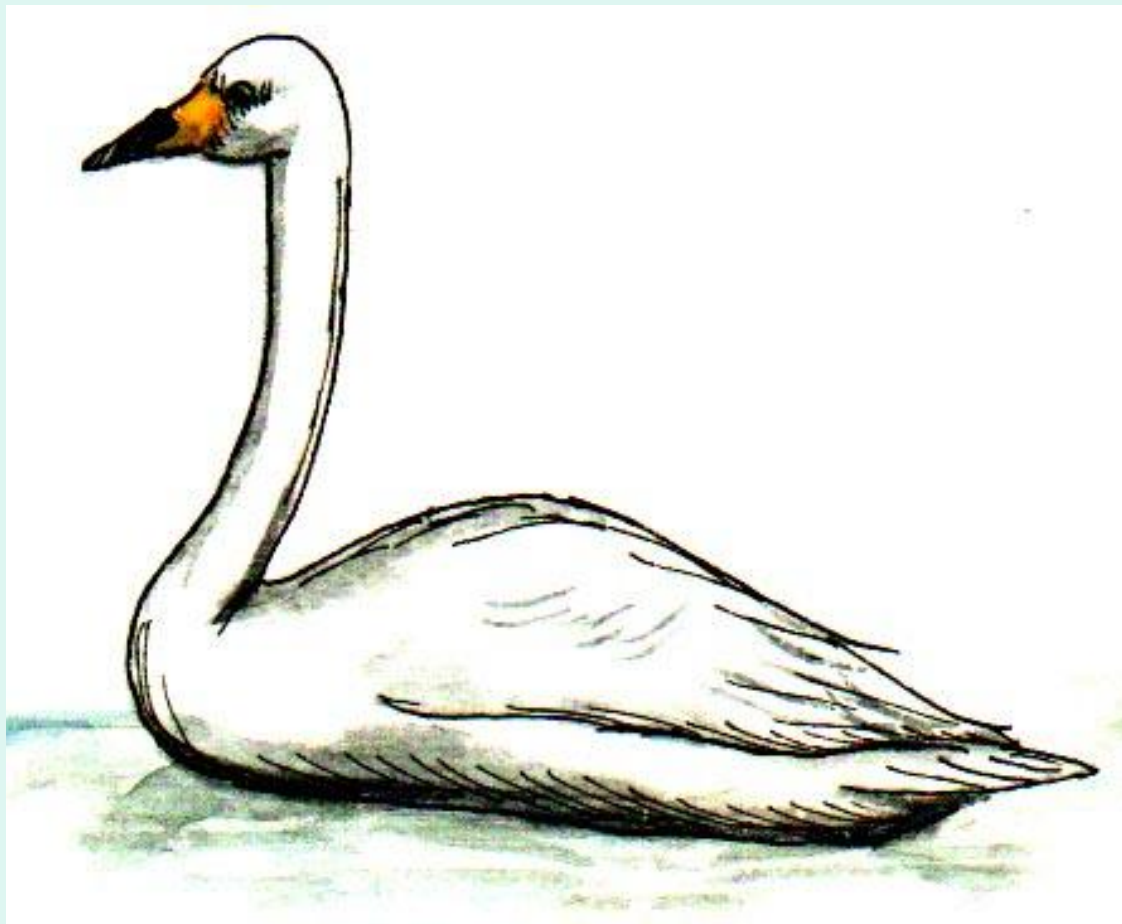
2008

Ымыы - снегирь

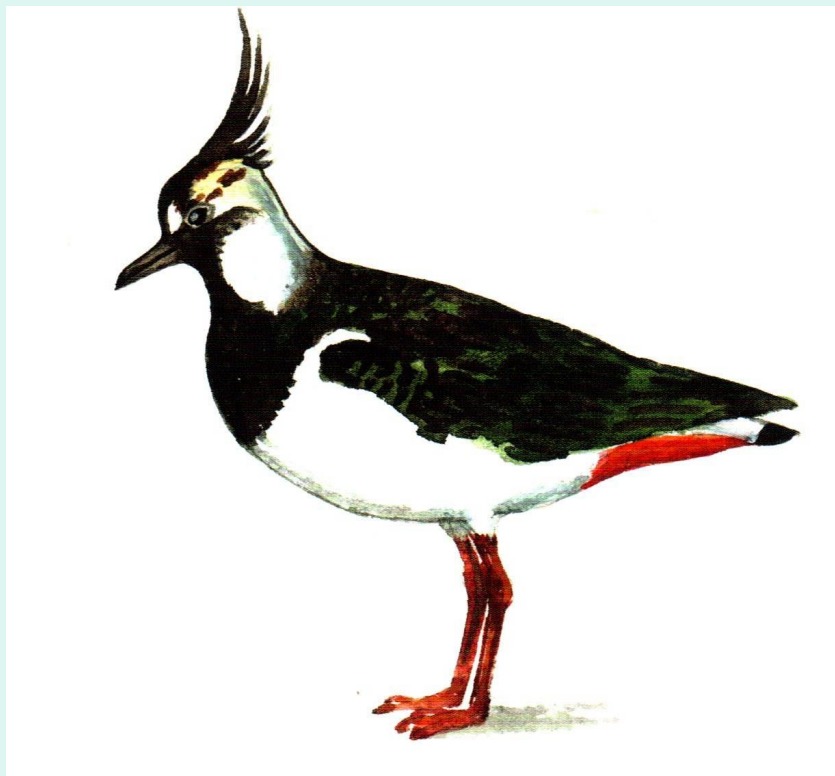
2009

Лебедь - куба

2010

Чыыбыс-чибис-

2011

Сылгы

**чыычаага- белая
трясогуска**

2012

Варакушка-

2013

Боруллуо-орлан

2014

**хара хараначчы-
чёрный стриж**

2010 **СЫЛ** кетерунэн биһиги бары
бэркэ билэр кетербутун **ЧЫЫБЫҤЫ**
талбыттар:

тоҕо диэтэххэ, чыыбыс кэнники кэмнэ
ахсаана аһыйаан эрэр. Ол иһин мин бу
кетеру сиһилии уерэтэргэ быһаарынным.

**Бурдук, от уунэр
сиригэр уескуур
буолан техникаба
киирэн биэрэр**

**Мэччийэр сир ахсаана
абыяан, от-мас уунэр,
онон уьун оттоох хонууга
чыбыс оболоро
абылларыгар уустук**

**Чыбыс абыяанын
сурун биричинэлэрэ:**

**Билигин чыбыы бултуурга Европаба,
Кытайга, Иранна уонна Илин Азияба кенул
биэрбиттэр. Булчут саатыттан абыылар**

Тас керунэ

Кэтэбэр хас да
синньигэс хоройо
сылдыар
куорсуннаах

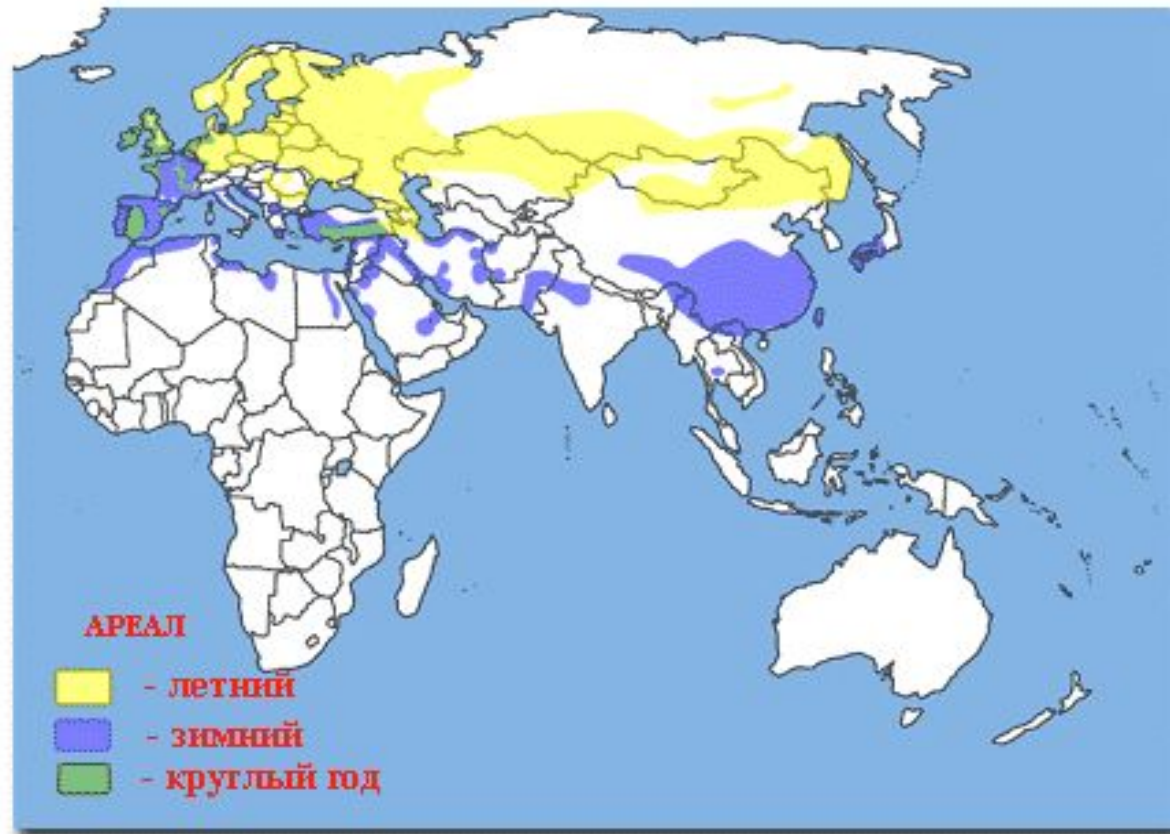
Тебете, моойо,
куолайа, кехсе
килэпэчигэс
от кугебэ

Тугебэ, ойобосторо, ибэ,
кэтэбэ уонна сынааба
манан

Аьылыга

- араас уен,
- чиэрбэ,
- хомурдуос.

Оло5о-дьаьа5а

Чыыбыстар сиктээх хонууларга, куталарга, уулаах алаастарга олохсуйаллар.

Чыыбыстар Средиземнэй муора аттыгар, Аччыгый Азия5а, Персия5а, Индия5а, Кытайга, Япония5а кыстыыллар.

Элбээһинэ

Ылам ыйын бастакы
анарыгар сиргэ оту
барбах тэлгэппитэ
буолан баран 2-4
сымыыты уурар, ону
иккиэн солбуйса
сылдьан баттыыллар

Сымыытын кээмэйэ 33-43 мм,
ыйааына – 23-25 г.,
24-29 хонук устата
баттыыллар

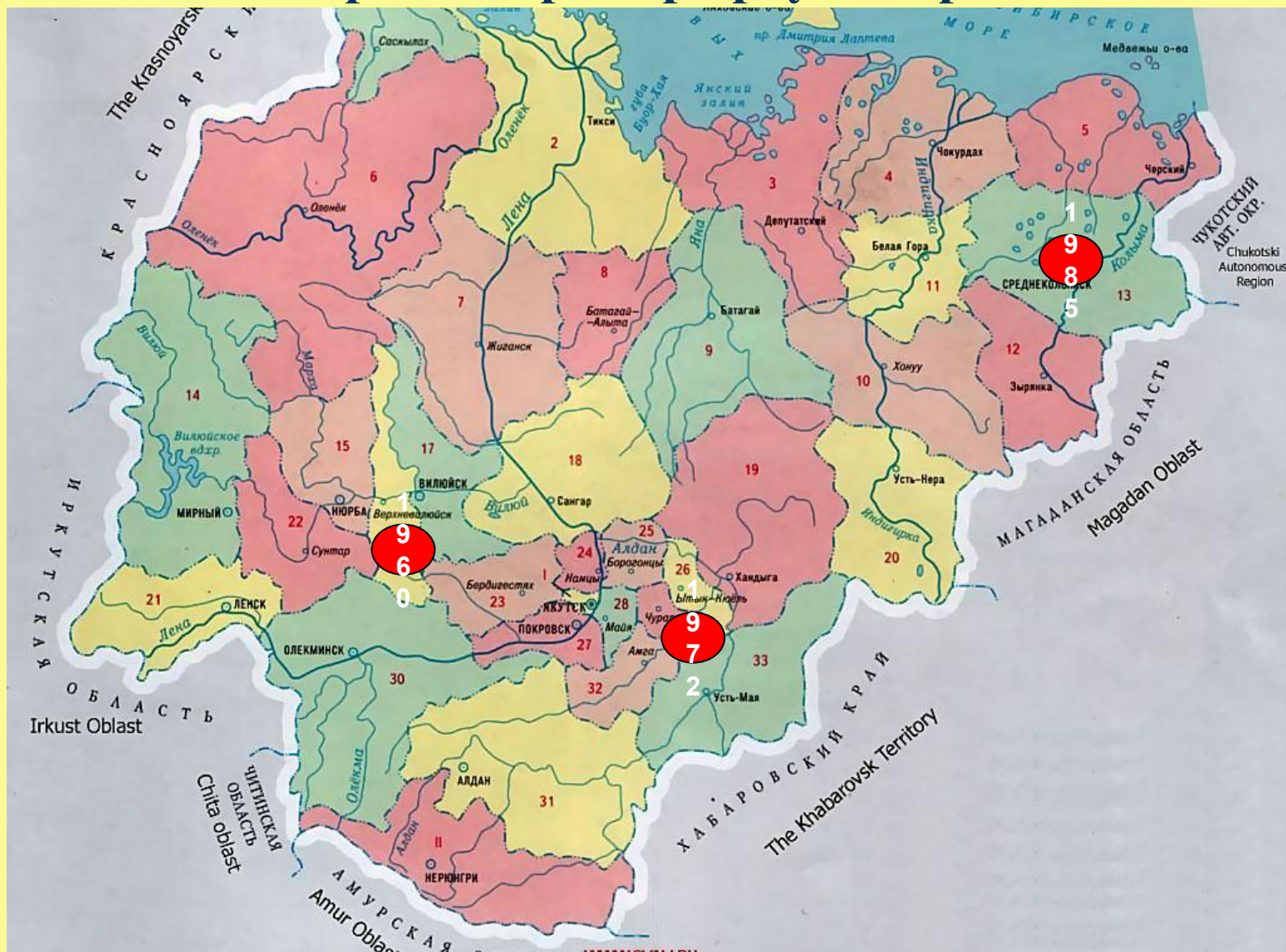
Терет дабаны олус
сатабыллаахтык саьаллар.
Ол иьин чыыбыс уйатын,
оботун булар олус уустук.
33 хонугунан кеппугунэн
бараллар

Саха сиригэр кэлиитэ

Чыыбыс бийиги фаунабыт биир сонун кетере буолар. Саас муус устар ыйга кетен кэлэн сыммыттаан баран, куьун бала5ан ыйыгар кетен барар. Баралларыгар уксун уерунэн кетеллер.

Чыыбыс Саха сиригэр 1960 - 1970 с. сылларыгар кэлбитэ биллэр. Кини Булуу уонна Алдан ерустэр тардыыларыгар ордук баар.

Чыыбыс Саха сиринээ5и оло5ун туьунан манныгы биллим:

- Саха сиригэр ахсаана тургэнник элбиир.
- Кетердер сымыыттарынан аьылыктанар.
- Саа сыалыттан аьарар дьо5ура куускэ сайдыбыт.
- Олохтоох кыра кетердору утуруйэн барбыттар: кинилэр олохсуйбут сирдэригэр олохтоох кыра кетер кестубэт буолбут.
- Чыыбыстар хас да буолан санара-санара саба туьэрдии кетеллер эбит. Онон кинилэрдээ5эр улахан кетердер (хара тебелеех хопто, тыыраахы, тураах) куотан биэрэллэр эбит.

Онон чыыбыстар харса суох майгыларынан Саха сирин бары иэнигэр хаьайын буолан эрэллэр дин саба5алыыллар.

Саха сиригэр тоҕо кэлэрий?

Манна саабыттар
бултаспаттар

Сиэмэх кыыл
аҕыйах: хотугу
широта диэки 1
кыраадыьынан
чугабаатах аайы
сиэмэх кыылтан
елуу 3,6% намтаан
иьэр

Хедге кычкыч
наҕола
Сирбит кинэ

Климат
наҕыйаан
дэчи

Тумук

- 1. 2010 сыл кетере-чыыбыс туьунан матырыяаал хомуйан уерэттим уонна итии дойдуларга чыыбыс олорор-уескуур усулуобуйата то5о мелтеебутун, ахсаана а5ыйаабытын биллим.**
- 2. Чыыбыс олорор, теруур усулуобуйа кердеен Саха сиригэр кэлэр буолбут уонна себулээн олохсуйбут теруеттэрин биллим.**
- 3. Олоххо дьулуура куустээх буолан, бийиги дойдубут кетердеругэр кэkkэ ыарахаттары уескэппит. Ол да буоллар сыыйа бийиги айыл5абытыгар септеех, атын харамайдары кытта дьуерэлэьэн олорор миэстэтин булуноо диэн эрэнэбин.**
- 4. Кэнники сылларга айыл5абыт кьи дьайыытыттан улаханлык эмсэ5элээтэ. Ол иьин бийиги хас биирдии харамайы сьилии уерэтэн, хайдах сиргэ уескуурун, сайдарын, туох аьылыктаа5ын барытын билэн-керен, туохха наадыйарын хааччийан айыл5абытын араначчылыахпытын наада.**

Туттуллубут матырыйаал:

1. Бечеряков К. Чиибис – 2010 сыл кетере. Кыым. №41, 2010.
2. Винокуров В.Н. Саха сирин уунээйитэ, кыыла-суелэ. Дькуускай. Бичик. 2004.
3. «Вокруг света», №4, 2010, 20с.
4. Сидоров Б.И. Знаете ли вы птиц Якутии. Якутск. Бичик. 2005.
5. Ахтыылар. Афанасьев А.В., Афанасьев Ю.В.
6. Интернет

